

مجلات نوآم جازکات از منظر قرآن کریم

■ مریم شکریان دهکردی
* کارشناس ارشد فلسفه، پژوهشگر علوم قرآنی

فصلنامه معرفت

۳۲

■ چکیده:

اهمیت و جایگاه نماز و زکات به عنوان دو وظیفه الهی همراه با هم در آیات متعدد قرآن کریم مطرح گردیده است. در ابتدا آیات نماز از بزرگترین سوره قرآن (سوره بقره) مطرح و سپس سایر آیات نماز از سوره های دیگر مطرح شده است. مسئله مورد نظر در این مقاله پیوند بین نماز و زکات است که پس از بررسی واژه های نماز و زکات، سیره ی رسول الله (ص) در این خصوص مطرح شده و آنگاه نماز با زکات از حیث فرهنگی اجتماعی و اقتصادی مورد بررسی قرار گرفته و نماز واقعی نمازی توصیف شده که توأم با زکات باشد. در ادامه مقاله موارد مصرف زکات در هدمندی اصلاح جامعه و رشد و تعالی افراد در جامعه اسلامی ذکر گردیده و تهدید نماز گزارانی که اهل زکات و انفاق نیستند بر پیوستگی نماز و زکات تأکید شده و آیات نماز و زکات به ترتیب سوره های قرآن ارائه گردیده است.

■ کلید واژه:

قرآن کریم، نماز، زکات،

قرآن کریم:

قرآن کریم و آیات وحیانی آن و گوش جان سپردن به نوای آن و عمل به معارف بلندو بی نظیر آن معرفت و بصیرت خاصی به انسان می بخشد و سبب می شود زندگی انسان در یک سیر تکاملی به سمت رشد و تکامل حرکت نماید. از مهم ترین برنامه های قرآن کریم برای انسان سازی اقامه نماز همراه با زکات است.

نماز و زکات:

نماز و زکات دو برنامه از مجموعه برنامه های قرآن برای سامان بخشی دنیا و آخرت انسان هاست. قرآن کریم این دو برنامه را توأمان مطرح نموده تا اولی الباب با فهم صحیح و عمیق آن به انسان سازی و جامعه سازی قرآنی روی آورند.

نماز :

۱- «وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنْ صَلَاتَكَ سَكَنُ لَهُمْ» (توبه/۱۰۳)

این واژه در لغت به معنی دعا و انعطاف است و در اصطلاح شرعی به مجموعه ای از اذکار و حرکات خاصی گویند که به عنوان ستایش و توجه بنده به خداوند انجام می گیرد. از این اصطلاح در لغت فارسی به نماز تعبیر شده است. نظر به اینکه نماز اساسی ترین ستایش به درگاه خداوند است.

۲- هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا. (احزاب/۴۳)

جایگاه نماز در بینش پیامبر اعظم (ص): رسول... فرمودند: «نماز نور مومن و معراج مومن و مایه‌ی نزدیکی هر پرهیزکاری به خدا و کلید بهشت است. «هر چیزی چهره‌ای دارد و چهره دین اسلام (نماز) است و خداوند نور دیده مرا در نماز قرار داده است و نماز را محبوب من گردانید به گونه‌ای که من از نماز سیر نمی‌شوم همانا نماز ستون دین است و نماز نخستین عمل فرزند آدم است که به آن رسیدگی می‌شود. اگر درست بود به دیگر اعمالش رسیدگی می‌شود و اگر درست نبود به سایر اعمالش رسیدگی نمی‌شود. کسی که در نمازش خشوع و فروتنی ندارد نمازش نماز نیست و هر که نمازش او را از هر کار زشت و ناپسند باز ندارد، جز بر دوری او از خدا افزوده نشود. هر کس دو رکعت نماز همراه با تفکر بخواند بهتر است از

این که شبی را تا به صبح نماز بگذارد و تفکر نکنند میان مسلمانان و کافر فاصله‌ای جز این نیست که نماز واجب را عملاً ترک کند یا از روی سبک شمردن آن را نخواند هر که پنج نماز را با جماعت بخواند به او گمان نیک برسد و بدانید که نماز چهره شیطان را سیاه می‌کند و انسان را از زشتکاری باز خواهد داشت. (میزان الحکمه، باب صلاة/ص ۴۵۲)

۳- إِنْ أَنَا اللَّهُ وَمَلَائِكَتُهُ يُصَلُّونَ عَلَيَّ النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيَّ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيمًا (احزاب/۵۶)

خداوند و فرشتگان بر پیامبر درود می‌فرستند. ای کسانی که ایمان آورده‌اید، بر او درود بفرستید و سلام گوید و تسلیم فرمانش باشید. صلوات هرگاه به خدا نسبت داده شود به معنی فرستادن رحمت است و هرگاه به فرشتگان و مومنان منسوب شود به معنی طلب رحمت است. (تفسیر نمونه جلد ۱۷ ص ۴۱۶)

رسول خدا (ص) فرمود: «لَا تَصَلُّوا عَلَيَّ الصَّلَاةَ التَّبَرَّاءِ، فَقَالُوا وَ مَا الصَّلَاةَ التَّبَرَّاءِ»
«قَالَ تَقُولُونَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٌ وَ تَمْسُكُونَ، بَلْ قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٌ وَ آلِ مُحَمَّدٍ». (همان ص ۴۱۹)

هرگز بر من صلوات ناقص نفرستید: عرض کردند: صلوات ناقص چیست؟ فرمود: این که فقط بگوئید: اللهم صل علی محمد و اومه ندهید، بلکه بگوئید: اللهم صل علی محمد و

قرآن کریم در موارد متعددی به موضوع صلاه به معنی دعا و درود اشاره دارد که به اختصار به آنها می‌پردازیم.

آل محمد و اما صلاه به معنی عبادت و ویژه‌ای است که در اسلام تشریح شده است یعنی نماز، آیات متعددی در قرآن کریم وجود دارد که به خاطر اهمیتشان به پاره‌ای از آنها اشاره می‌شود. به یادداشتن نماز از نشانه‌های پرهیزگاران است. (بقره/۳)

نماز مظهر اتکاء به خداوند است. (یا ایها الذین آمنوا استعینوا بالصبر و الصّلاه...) (بقره/۵۲)

ای افراد با ایمان، از صبر و استقامت و نماز در برابر حوادث سخت زندگی کمک بگیرید.

در احادیث می‌خوانیم «کان علی (ع) اذا اهاله امر فزع قام الی الصلاه ثم تلی هذه آلیه و استعینوا بالصبر و الصلاه...» (تفسیر نمونه / ج ۱۵)

هنگامی که علی (ع) با مشکلی روبرو می‌شد به نماز بر می‌خاست و پس از نماز به دنبال حل مشکل می‌رفت و این آیه را تلاوت می‌فرمود: (و استعینوا بالصبر و الصلاه)

در انجام نماز باید کوشا بود و مداومت داشت: (حافظوا علی الصلوات و الصلاه الوسطی...) (بقره/۲۳۸)

در انجام همه‌ی نمازها (مخصوصاً نماز وسطی (نماز ظهر) کوشا باشید. صلاه وسطی را عده‌ای از مفسران گرامی، نماز ظهر دانسته‌اند. نماز وظیفه ثابت و معینی برای مومنان است: (ان الصلاه کانت علی المومنین کتاباً موقوتاً) (کلمه موقوف از ماده وقت است) (نساء/۱۰۳)

باید خانواده را به نماز دعوت کرد: (و أمر اهلک بالصلاه و اصطربر علیها) (طه/۱۳۲)

خانواده خودت را به نماز دستور ده و خود نیز بر انجام آن شکیبا و پر استقامت باش. با توجه به این که سوره‌ی طه در مکه نازل شده است،

در آن زمان مصداق (اهل) حضرت علی (ع) و خدیجه بوده‌اند. به هر حال والدین وظیفه دارند، فرزندان خود را به انجام نماز دعوت کنند

و زمینه‌های لازم برای تشویق آن‌ها را فراهم آوردند. زیرا نماز سنگری مستحکم برای حفظ کیان خانواده است.

نماز انسان را از زشتی‌ها باز می‌دارد: (ان الصلاه تنهی عن الفحشاء و المنکر...) (عنکبوت/۴۵)

فحشاء اشاره به گناهان بزرگ پنهانی و منکر اشاره به گناهان بزرگ آشکار می‌تواند باشد. در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌خوانیم که فرمود: (مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَ الْمُنْكَرِ لَمْ يَزِدْ وَ مَنْ اللَّهُ الْاَبْدَانُ) (تفسیر نمونه، ج ۱۶، به نقل از مجمع البیان) کسی که نمازش او را از فحشاء و منکر باز ندارد، هیچ بهره‌ای از نماز جز دوری از خدا حاصل نکرده است. و امام صادق (ع) می‌فرماید: کسی که دوست دارد ببیند آیا نمازش مقبول درگاه الهی شده است یا نه باید ببیند آیا این نماز او را از زشتی‌ها و منکرات باز داشته است یا نه، به همان مقدار که باز داشته، نمازش قبول است. (تفسیر نمونه، ج ۱۶)

رسول خدا (ص) از یاران خود سوال کرد اگر بر در خانه‌ی یکی از شما نه‌ری از آب صاف و پاکیزه باشد و هر روز پنج بار خود را در آن شست و شو دهید، آیا چیزی از آلودگی و کثافت در بدن او می‌ماند؟ در پاسخ عرض کردند: نه فرمود: نماز درست همانند این آب جاری است، هر زمان که انسان نمازی می‌خواند، گناهایی که در میان دو نماز انجام شده است، از میان می‌رود. (تفسیر نمونه، جلد ۱۶)

زکات :

و بالاخره در فصلت آیه عو ۷ عدم دادن زکات به عنوان صفت مشرک دانسته شده: (ویل للمشرکین الذین لایؤتون الزکوه)

زکات در لغت به معنای نمو ، برکت و پاکیزگی است ، که معنی اخیر آن در آیه ۲۱ نور و آیه ۷۴ کهف آمده است و در اصطلاح به معنی جدا کردن بخشی از گونه هایی از مال است که بطوری خاص در مصارف معلومی خرج می گردد. بنا به اشارات قرآنی همین حکم در امم گذشته وجود داشته که واضح اسلامی بر آن صحنه نهاده است(مریم ، ۳۱ و بقره ۸۳، ۴۳ و به تفسیری یوسف ، ۸۸) زکات در فقه اسلامی بر دو گونه است :

۳- آیه هایی که از زکات به انفاق تعبیر کرده است : بقره ۳، ۲۱۵، ۲۷۱، ۲۶۷، ۲۶۴ و ۲۷۳ ؛ آل عمران ۹۴: توبه ۳۴؛ و در آیه ۲۱۹ سوره بقره از انفاق به (عفو) تعبیر شده است: (و یسلونک ماذا ینفقون قل العفو)

رابطه نماز با زکات :

الف: زکات بدن که عبارت از زکات عید فطر است و مستند وجوب آن سنت و اجماع است و به تفسیری آیه ۱۴ سوره اعلی : (قد افلح من تزکی) مُشعر بر آن است . و بنا به نظر امامیه وجوب آن مشروط به بلوغ ، عقل و قدرت بر تهیه نیازمندیهای خود و عائله خویش (بالقوه یا بالفعل) در طول سال است که باید در بین غروب روز آخر ماه رمضان تا روز عید از مال جدا گردد و به مستحق داده شود.

۱- دعوت نمازگزاران به انفاق در قرآن : از جمله مطالب مهمی که در قرآن کریم به آن اهمیت خاصی داده شده و مورد توجه قرار گرفته پرداخت انفاق است که از طریق نمازگزاران انجام می شود، نه انفاقات واجب، بلکه انفاق عام که شامل واجب و مستحب می گردد و آیاتی در این باره ذکر شده که برخی از آنها عبارتند از:

ب) زکات مال : وجوب زکات ، علاوه بر سنت و اجماع مسلمانان، آیات متعددی بیانگر وجوب زکات است ، آیاتی که بیانگر حکم زکات می باشند بر چند گونه اند:

(یُقِیمُونَ الصَّلَاةَ وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ یُنْفِقُونَ) (بقره/۳)
و نماز را پیوسته به طور دسته جمعی بپا می دارند و از آنچه ما به آنها روزی دادیم انفاق می کنند.

۱- تصریح در لفظ زکات دارند . اکثر این آیات بیانگر صفت اهل ایمانند که زکات می دهند. (بقره: ۱۷۷، مومنون ۴، روم ۳۹، فصلت ۷)

(وَ اقاموا الصلوة و انفقوا مما رزقناهم سِرًا و علانیة) (رعد/۴)

۲- تصریح به وجوب اخراج زکات از مال دارند. در توبه آیه ۱۰۳ از آن به صدقه تعبیر شده است: (خذ من اموالهم صدقه تطهرهم و نزکیهم بها...) و در انعام آیه ۱۴۱: (و اتوا حقه یوم حصاده) و اسراء آیه ۲۶: (و ات ذاللقربی حقه) از آن به حق تعبیر شده که همین نام در ذاریات آیه ۱۹، معارج آیه ۲۴، نیز آمده است:

و نماز را بپا می دارند و از آن چه آن ها را روزی دادیم به طور پنهان و آشکار انفاق می کنند.

(قل لعبادی الذین آمنوا یقیموا الصلوة و ینفقوا مما رزقناهم سِرًا و علانیة) (ابراهیم/۵)

بگو به بندگان من، کسانی که ایمان آورده اند، نماز را بپا دارند و از آنچه ما روزی

به آنها دادیم پنهان و آشکار انفاق می‌کنند.
(وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يَنْفِقُونَ) (حج/۵۲)

بشارت ده متواضعان و تسلیم شدگان را
کسانی که نماز را بر پا می‌دارند و از آنچه
رویشان دادیم انفاق می‌کنند.

(وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَانْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً) (فاطر/۹۲)

و نماز را بر پا می‌دارند و از آن چه رویشان
دادیم پنهان و آشکار انفاق می‌کنند.

(الْمُضَلِّسِينَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ
دَائِمُونَ. وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ
حَقٌّ مَعْلُومٌ. لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ.)
(معارج/۲۲ تا ۲۵)

نمازگزارانی که نمازهای خود را تداوم
می‌بخشند و کسانی که در اموالشان حق
معلومی، برای سائل و محروم است. معلوم
می‌شود نمازگزاران حقیقی کسانی هستند که
انفاق مال جزء برنامه آنهاست، و اگر کسی
در انفاق سهیم نبود جزء نمازگزاران محسوب
نمی‌شود و علاوه بر این از شرایط صحت نماز
این است که لباس، زمین مکان نماز و غیره
هیچ کدام غصبی نباشد، یعنی وقتی به حقوق
الهی در قالب نماز توجه شده که حقوق خلق را
بشناسد و با مراعات حقوق مردم (انفاقات واجب
و مستحب) می‌تواند وارد نماز شود چرا که وقتی
در نماز، خدا و حق او را شناخت حق مردم که
عیال خدایند را هم می‌شناسد و انفاق می‌کند.

۲- نمازگزاران مامور به زکات:

یکی از مسائلی که در قرآن کریم روی
آن زیاد تکیه شده، این است که پرداختن
زکات واجب را تنها نمازگزاران از یاد نمی‌برند
و نمازگزارانی که آن را از یاد ببرند نماز گزار
واقعی نیستند و این نکته در ۲۷ آیه از آیات
قرآن ذکر شده است، البته در برخی آیات امر به

نماز و زکات شده است.
مانند: (وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَآتُوا الزَّكَاةَ ...) (بقره/۴۲)
برپا دارید و زکات را
بپردازید.

در هشت مورد به نحو عام خطاب فرموده
که شامل مردان و زنان می‌شود و تنها در یک
مورد خطاب به زنان پیامبر (ص) می‌فرماید:
(فَأَقِمْ الصَّلَاةَ وَآتِ الزَّكَاةَ ...) (احزاب
۳۳/ نماز را برپا دارید و زکات را بپردازید.

شاید این امر اختصاصی، نظر به اهمیت
وابستگی و انتساب با نبی اکرم (ص) داشته
و اقامه نماز و دادن زکات از زنان پیامبر (ص)
چه در اطاعت امر چه در مخالفت امر پاداش و
کیفر خاصی دارد. تاکید خداوند متعال روی این
دو شاخه فردی و اجتماعی و فرمان به انجام
آن، آن هم بصورت دسته جمعی که فرمود:
همه نماز را بپادارید و همه زکات را بپردازید،
خالی از نکات نیست که آن نکات عبارتند از:
یکی این که نشان می‌دهد، تمام اجزای دین
باهمند و دینداری تبعیض و انتخاب جزئی از
آن و ترک مابقی، بر نمی‌دارد، این مجموعه
با هماهنگی که در بینشان نهفته است، دین
شماست، لذا معنا ندارد افرادی در قسمتی از
دین که هیچ گونه ضرر مادی و جسمی نداشته
باشد، دیندار و متدین شوند ولی در بقیه آن
کوچکترین اقدامی نکنند، مخصوصاً روی این
دو تکلیف بیشتر تکیه شده چرا که مسلمانان
و مومنین چه در بعد عبادی که جنبه فردی
دارد بیشترین تکلیف واجب را در اقامه نماز بر
عهده دارند و چه در بعد اجتماعی و پرداخت
مالیات بیشترین تکلیف را در ادای زکات دارند.
برای اهمیت این ارتباط در دین همراه با انکار
و تعجب می‌فرماید: (أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ
وَ تَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ!)

پس آیا به بعضی از قسمت‌های کتاب ایمان می‌آورید و به قسمت دیگر کفر می‌ورزید؟ مومن کسی است که به همه آن ایمان دارد و اگر فردی به قسمتی از آن کافر شد به همه کفر ورزیده و به همین خاطر تارکین زکات و انفاق با این که از نمازگزاران بودند مورد عتاب و سرزنش قرار گرفتند. نکته دیگر اینکه این عبادت و بندگی خدا چیزی جدای از فرمان‌ها و دستورات او نسبت به خلق او نیست، بلی گرچه بعضی از حقوق تنها اختصاص به خدا و بعضی دیگر تنها به مردم اختصاص دارد ولی بسیاری از آنها هم به خدا و هم به مردم مربوط می‌شود و اگر کسی حق خدا را در قالب انجام نماز شناخت معنا ندارد و حق مردم را در سایه امر خدا نشناسد که فرمود: زکات حق فقرا و ضعیفان را بدهید، یعنی اگر کسی حق شناس است در همه جا حق را می‌شناسد، چه حق خدا در نماز و چه حق مردم در زکات و اگر نشناسد حق هیچ کدام را نمی‌شناسد و این است که در نماز و زکات با هم ذکر شده است.

۳- نمازگزاران زکات می‌دهند:

پس از آن که خداوند مردم را به نماز و زکات امر فرمود به نکته دیگری تکیه نموده و آن این است که نمازگزاران را تنها زکات دهنده معرفی نموده است و این نکته در شانزده مورد از آیات قرآن ذکر شده است از جمله می‌فرماید (و اَقَامَ الصَّلَاةَ وَ اَتَى الزَّكَاةَ) (بقره/۱۷۷) نیکی و نیکوکاری آن است که نماز را برپا می‌دارد و زکات را می‌پردازد.

و نیز از قول حضرت عیسی (ع) می‌فرماید: (اَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ مَا دُمْتَ حَيًّا) (مریم/۳۱)

مادرم مرا به اقامه نماز و پرداخت زکات تا مادامی که زنده ام شمارش فرمود. همچنین در

دو مورد درباره رجالی که از یاد خدا غفلت نمی‌کنند و از اولیای خدا هستند می‌فرماید: (و اَقَامَ الصَّلَاةَ وَ اَتَى الزَّكَاةَ) (نور/۲۷)

آن‌ها به اقامه نماز و پرداخت زکات مأمورند و انجام می‌دهند. و نیز می‌فرماید:

(وَ الْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَ الْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ)
(نساء/۱۶۳)

و کسانی که برپادارنده نماز و پرداخت کننده زکاتند.

و همچنین در دو مورد می‌فرماید: (وَ اَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ اَتَوْا الزَّكَاةَ) (بقره/۲۷۷) و نماز را برپا داشتند و زکات را پرداخت نمودند.

و درباره اسماعیل (ع) می‌فرماید: (وَ كَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ) (مریم/۵۵) او پیوسته اهل خانه خود را به نماز و زکات امر می‌نمود.

و همچنین می‌فرماید: (لَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ... وَ الَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ) (مومنون/۲ تا ۴)

مومنون کسانی هستند که در نمازشان خاشعند و زکات را می‌پردازند. مجموع این آیات از مومنینی حکایت می‌کند که هم نمازگزارند و هم زکات خود را در زمان گذشته حال و آینده می‌پردازند و هم مادر و پدر به فرزند بر انجام آن وصیت و شمارش می‌کنند و هم دائم و دسته جمعی انجام می‌دهند.

۴- نمازگزاران و حق معلوم در اموال:

در عالم تکوین موجودات قوی که جنبه علی و سببیت دارند با کمال خضوع وجود خود را در خدمت معلول قرار می‌دهند و این قاعده در همه علت‌ها و سبب‌ها جاری است در عالم

تشریح و اعتبار هم افرادی که دارای امکانات خدادادی بیشتر هستند و از طریق علم و کار و کسب تدبیر بهتر به سرمایه بیشتری رسیده اند باید توجه خاصی به افراد ضعیف و مستمند داشته باشند و به همین خاطر در اسلام حقوق فراوانی تحت عنوان اخوت و برادری بین مردم جاری شده که از جمله آن حقوق «حق معلوم» در اموال آن هاست و در قرآن به آن اشاره شده است.

یکی درباره نمازگزاران است که می فرماید:
 (الْمُضَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَاهُونَ
 وَ الَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلْسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ). (معارج/ ۲۲ تا ۲۵)

مگر نمازگزاران، کسانی که نماز را مرتباً بجا می آورند و آن هایی که در اموالشان حق معلوم و شخص است برای تقاضاکنندگان و محرومان.

همچنین در توصیف پرهیزکاران چنین می فرماید: (وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلْسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ). (زاریات/ ۱۹)

و در اموال آنها حقی برای سائل و محروم است. راغب می گوید به قول و فعل واجبی که به حسب اقتضاء وجوبش به قدر واجب و در وقت مناسب محقق می شود، حق می گویند و با تعبیری دیگر به آن چه که ملاحظه مصلحت و حکمت واجب شده حق گفته می شود حال چه خداوند چنین حقی را واجب شمرده (مثل زکاه و خمس و سایر حقوق شرعی) و چه خود انسان با تعقل خود (حجت باطنی) چنین حقی را بر خود واجب نموده و ملزم به انجام آن شده است. بعضی از مفسرین منظور از حق معلوم را اتفاقات واجب داشته اند چرا که دارای آن ها طبق ملاک و میزانی ثابت و معلوم است، ولی ایراد این تفسیر این است که سوره معارج و ذاریات هر دو کلی است و زکات در مدینه واجب شده و اگر هم در مکه سخنی از آن بوده به آن صورتی که در مدینه تحقق یافته نبوده است.

این مهران از امام صادق (ع) نقل می کند که فرمودند: خداوند متعال در اموال ثروتمندان حقوقی غیر از زکات را واجب نموده که فرمود:

کسانی که در اموالشان حق معلومی است پس حق معلوم غیر از زکات است و آن چیزی که هر مردی برای خود واجب می کند که از مالش به مقدار طاقت و وسعت مالش بپردازد. و آن چه را واجب کرده به دلخواه خود در هر روز و یا هر جمعه و یا هر ماهی پرداخت می کند. (نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۱۶)

«علی ابن ابراهیم» از ابی بصیر نقل می کند، می گوید: ما نزد امام صادق (ع) بودیم سخن از زکات به میان آمد امام (ع) فرمودند زکات چیزی نیست که تعریف و تمجیدی از صاحب آن به میان آید، این چیزی است که ظاهر است و خون انسان با آن حفظ می شود و به خاطر پرداخت آن به انسان، مسلمان گفته می شود و چنانچه آن را پرداخت نکند نماز او مقبول نمی شود.

البته بر عهده شما در اموالتان چیزی غیر از زکات واجب است. ابی بصیر می گوید: گفتیم چیزی بر ما غیر از زکات واجب نیست، امام (ع) فرمود: «سبحان الله» آیا نشنیدی خدا در کتابش فرمود:

(وَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلْسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ).
 یعنی در اموال آن ها حق معلومی برای سائل و محروم است.

می گوید: گفتیم آن حق معلوم چگونه و چقدر است؟ فرمود آن مقدار است که هر کس از مالش در هر روز یا هر جمعه و یا هر ماهی پرداخت می کند کم باشد یا زیاد، ولی آن کار را ادامه می دهد. (نور الثقلین، ج ۵، ص ۲۸) نیز از امام صادق (ع) تفسیر این آیه سوال شد آیا

(مدرثر / ۴۰ تا ۴۴)

بهشتیان از مجرمین می پرسند چه چیزی شما را به دوزخ کشاند؟ می گویند ما از نمازگزاران نبودیم و اطعام مستمند نمی کردیم.

این عبارت نشان می دهد نماز و انفاق هر دو با هم متلازمند اگر نماز حقیقی است، انفاق هم به دنبال آن هست و اگر انفاقی نیست نماز هم نیست و درسوره انفال آیه ۳ نیز به همین مطلب اشاره کرده است.

بنابراین عبادت، با بریدن از خلق خدا هیچ معنایی ندارد، زیرا کسی که با خدا باشد باید آثار برکت وجود او در بین مردم دیده شود و اگر آثار برکت از او دیده نشود در اصل عبادت او نیز باید شک کرد. بنابراین ارتباط مالی با مردم از لوازم عبادت و بندگی است. (معارج/۱۹۷ تا ۲۳۳) (حسینی اصفهانی، اسلام و فاصله طبقاتی، ۱۳۸۰).

۷- مروری بر پیوستگی آیات نماز و زکات در قرآن کریم:

(الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ.) (بقره/۳)

آن کسانی که به جهان غیب ایمان آرند نماز را به پا می دارند و از هر چه روزیشان کردیم انفاق می کنند.

(وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ ارْكعُوا مَعَ الرَّكْعِينَ.) (بقره/۳۴)

و نماز را به پا دارید و زکاه بدهید و با خدا پرستان حق را پرستش کنید.

(وَ اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلَاةِ وَ أَنَّهَا لَكَبِيرَةٌ أَلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ.) (بقره/۵۴)

از خداوند، با صبر و نماز یاری بجوید و صبر و نماز به غیر از خاشعین بر دیگران دشوار است.

(وَ قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ.) (بقره/۳۸)

حق معلوم غیر از زکات است؟ و امام (ع) فرمود منظور آن مردی است که خدا مال فراوان به او داده و او هزار و دو هزار و سه هزار کمتر و یا بیشتر از مال خارج می کند و به وابستگان خود می پردازد و مشقت را از قوم خود بر می دارد. (وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۲۹)

۵- سائل و محروم کیانند؟

در حدیثی از امام صادق (ع) درباره سائل و محروم می خوانیم که فرمود: محروم کسی است که پیوسته در جستجوی رزق از طریق تلاش و کوشش است ولی در خرید و فروش و غیره به بهره نمی رسد و همیشه با حفظ آبرو محرومیت همراه است ولی سائل کسی است که با کمبود ظرفیت خود و شاید تلاش هم نداشته باشد و درخواست کمک می کند.

در حقیقت وجود نمازگزاران و پرهیزکاران همانند درختان تنومند و پرمیوه ای هستند که برای تغذیه سائل و محروم برکاتی را می فرستند که از یک طرف توجهی به خدا و از طرف دیگر عنایتی به خلق خدا دارند.

۶- نماز بدون انفاق و تهدید به عذاب:

انفاق بقدری حائز اهمیت است که حتی نمازگزارانی که توجه به انفاق ندارند ولو به ظاهر مسلمانند ولی در عین حال تهدید به عذاب شدند، معلوم می شود چنین نمازی هیچ ارزشی ندارد از این رو می فرماید: (قَوْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ... وَ يَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ.) (ماعون/۷۴)

پس وای به حال نمازگزارانی که ... دیگران را از ضروریات زندگی منع می کنند.

در جای دیگر می فرماید: (يَتَسَاءَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ. مَا سَأَلَكُمْ فِي سَقَرٍ. قَالُوا لَمْ نَك مِنَ الْمُصَلِّينَ وَ لَمْ نَك نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ.)

به زبان خوش با مردم تکلم کنید و نماز را به پای دارید و زکات مال خود را بدهید.

(وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ اتُوا الزَّكَاةَ وَ مَا تَقْدُمُوا لِنَفْسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدْهُ عِنْدَ اللَّهِ.) (بقره/۰۱۱)

و نماز را به پای دارید و زکات بدهید و بدانید آنچه برای خود پیش می‌فرستید در نزد خدا خواهید یافت.

(وَ إِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَ أَمْنَا وَ اتَّخَذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَ عَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَ الْعَاكِفِينَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُودِ.) (بقره/۵۲۱)

و به یاد آر هنگامی که قرار دادیم خانه کعبه را محل امن و دستور داده شد که مقام ابراهیم را جایگاه پرستش خدا قرار دهید و از ابراهیم و فرزندش اسماعیل پیمان گرفتیم که حرم خدا را از هر بلیدی پاکیزه دارید برای اینکه اهل ایمان به طواف و اعتکاف حرم بیایند و در آن نماز و اطاعت خدا به جای آرند.

(وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ الْمُؤْمِنُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا.) (بقره/۷۷۱)

و نماز را به پا دارید و زکات به مستحق برسانید و با هر که عهد بسته‌اید به عهد خود وفا کنید.

(جَافِظُوا عَلَى الصَّلَاةِ وَ الصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَ قَوْمُوا لِّلَّهِ قَانِتِينَ.) (بقره/۸۳۲)

بر نمازها و نماز میانه مواظبت کنید و خاضعانه برای خدا به پا خیزید.

(إِنَّ الدِّينَ أَمْنٌ وَ عَمَلُوا الصَّالِحَاتِ وَ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ آتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ لَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَّا هُمْ يَحْزَنُونَ.) (بقره/۷۷۲)

همانا آنان که اهل ایمان و نیکوکار شد و نماز به پا دارند آنان نزد پروردگارش پاداش نیکو خواهند داشت و هرگز ترس از آینده و اندوه از گذشته نخواهند داشت.

(فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَ هُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي

فِي الْمِحْرَابِ.) (آل عمران/۹۳)

پس زکریا را فرشتگان ندا کردند هنگامی که در محراب عبادت به نماز ایستاده بود.

(يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَ اسْجُدِي وَ ارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ.) (آل عمران/۳۴)

ای مریم فرمان بردار خدا باش و نماز را با اهل طاعت به جای آر.

(مَنْ أَهْلَ الْكِتَابِ أَمَّهُ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَ هُمْ يَسْجُدُونَ.) (آل عمران/۳۱۱)

طايفهای از اهل کتاب در دل شب به تلاوت آیات خدا و نماز و طاعت حق مشغولند.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَ أَنْتُمْ سَكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ.) (نساء/۳۴)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید در حال مستی به نماز نزدیک نشوید تا بدانید چه می‌گویید.

(فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَ قُعُودًا وَ أَلَى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا.) (نساء/۳۰۱)

سپس چون نماز گزارید، خدا را در همه حال (ایستاده، نشسته و به پهلو خفته) یاد کنید و هرگاه آسوده خاطر شدید، نماز را به طور کامل برپا دارید که نماز به وقت‌های معین بر مومنان مقرر شده است.

(رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَ تَقَبَّلْ دَعَاءِ.) (ابراهیم/۰۴)

پروردگارا، مرا برپا دارنده نماز قرار ده و فرزندان مرا نیز، پروردگارا، دعای مرا بپذیر.

(وَ كَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ وَ كَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا.) (مریم/۵۵)

و اسماعیل کسان خود را به نماز و زکات فرمان می‌داد و نزد پروردگارش پسندیده بود.

(وَ أَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا.) (مریم/۱۳)

و عیسی (ع) گفت که پروردگار مرا به نماز و زکاه تا زنده‌ام سفارش نمود.

(أَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ أَنْ الصَّلَاةُ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ.) (عنکبوت/ ۵۴)

آنچه را از کتاب به تو وحی شده است بخوان و نماز را برپا دارد که نماز تو را از کار زشت و ناپسند باز می‌دارد و قطعاً یاد خدا از هر عبادتی بالاتر است و خدا می‌داند چه می‌کنید.

(قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ. الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ.) (مومنون/ ۱ و ۲)

براستی که مومنان رستگار شدند همانان که در نمازشان خاشعند.

(الَّذِينَ أَنْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَتُوا الزَّكَاةَ.) (حج/ ۱۴)

آنان که اگر به آنها در زمین قدرت و مکتب بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند و زکات می‌دهند.

(رَبِّئَا أَنْتَ اسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبِّئَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ.) (ابراهيم/ ۷۲)

پروردگارا من، فرزندانم را در کنار خانه‌ای ک حرم توست ساکن ساختم تا نماز را برپا دارند.

(إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ آمِنٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرَةِ وَأَقَامِ الصَّلَاةَ.) (توبه/ ۸۱)

آنهایی که به آبادانی مساجد می‌پردازند به خدا و روز قیامت ایمان دارند و نماز را برپا می‌دارند.

(قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.) (انعام/ ۲۶۱)

بگو در حقیقت نماز من و سایر عبادات من و زندگی و مرگ من برای خدا پروردگار جهانیان است.

(فَعَلَّفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفًا أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ.)

(مریم/ ۹۵)

پس آنان که به نماز پشت پا زدند و آن را تباه کردند و از شهوت پیروی نمودند به زودی مجازات گمراهی خود را خواهند دید.

(فَسَابِقًا تَابَسُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَأَخْرَأْنَكُمْ فِي الدِّينِ.) (توبه/ ۱۱)

اگر توبه کنند و نماز را برپا دارند و زکات را بپردازند برادر دینی شما هستید.

(وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ.) (اعراف/ ۹۶۱)

و خدا پاداش شایستگان نیکوکاری را که به قرآن چنگ می‌زنند و نماز را به پا می‌دارند، ضایع نمی‌کند.

نتیجه:

با بررسی تفسیری ۳۰ آیه از آیات قرآن کریم موضوع کاربردی (نماز و زکات) و پیوستگی این دو مطرح گردیده است تا اولی الباب با فهم صحیح و عمیق آن به انسان سازی و جامعه سازی قرآنی روی آورند . توأمان بودن این دو فریضه الهی موجب می گردد

۱- انسان نماز گذار به دیگران هم اهمیت داده و در سرنوشت مطلوب آنها مشارکت نماید

۲- انسان نماز گذار بین معنویت و مادیت ارتباطی معنادار برقرار نموده که حاصل آن تولید عمل صالح در مزرعه دنیا است .

۳- انسان نماز گذار به واژگانی چون اخوت ، انفاق ، دستگیری از ضعفا و عمران مادی و معنوی جامعه حیات می بخشد.

۴- انسان نماز گذار با ارائه زکات احساس مقبولیت و پذیرش اعمال صالح را داشته باشد

همچنین توأمان بودن این دو فریضه آنقدر مهم و کار ساز است که ترک کنندگان زکات و انفاقات را

۱- تهدید به عذاب الهی نموده است

۲- تهدید به عدم قبولی طاعات و عبادات نموده است

۳- تهدید به خروج از جامعه اسلامی و مسئولیت مسلمانی نموده است .

◆ منابع:

- ۱- العروسی الحوزی ، علی بن جمعه ، تفسیر نور الثقلین ، قم ، موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان ۱۴۱۲ هـ ق
- ۲- بحرانی ، هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن ، قم ، انتشارات اسماعیلیان ، بی تا
- ۳- جوادی آملی ، عبد الله ، تسنیم ، مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۸
- ۴- حر عاملی ، محمد بن حسن ، وسائل الشیعه ، دارالاحیاء التراث العربی ، بیروت
- ۵- طبرسی ، فضل بن حسن ، مجمه البیان فی تفسیر القرآن ، دار المعرفه بیروت ۱۴۰۶
- ۶- طباطبائی ، محمد حسین ، المیزان ، موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان ، ۱۳۹۱ هـ ق
- ۷- طالقانی ، سید محمود ، پرتوی از قرآن ، تهران ، شرکت سهامی انتشار ، بی تا

شوریه شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی